

HOLI
VILIJEMS

Kad je
vreme za
ljubav?

Prevela
Jelena Jovanović

■ Laguna ■

Naslov originala

Holly Williams

WHAT TIME IS LOVE?

Copyright © Holly Williams 2022

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mojim roditeljima, Lindi i Martinu.

21. januar 1927.

Sat pokazuje 6.42 ujutru, a u maloj spavaćoj sobi na spratu kućice u nizu u Abergaveniju Anharad Luis stisne zube i još jednom se, poslednji put, napne. Rodi devojčicu koju će kratko zvati Vajolet, sićušno detence tamnoplavih očiju koje, ne puštajući glasa, zuri u majku dok je babica odnosi povijenu i umotanu. U istom tom času – u 6.42 – na drugom kraju zemlje, u sobi pokrivenoj peškirimama u istočnom krilu Farli hola kod Nersboroa, Amelija Brinkherst ispali još jedan rafal psovki kad se njen sinčić probije na ovaj svet pocepavši je. Crven i spreman da ispruži duge udove, Albert Peregrin Brinkherst otvori usta i zaurla.

Prvo poglavlje

April 1947.

Sve je počelo s pismom. S pismom koje je Leti čitala i iščitavala dva meseca otkako je stiglo na njen prag, napisano na hartiji slezove boje kakvu koristi njena prijateljica Rouz.

Berti i ja idemo u aprilu na aktivni odmor u Brekon Bikons – nije li to tvoj deo sveta? Da li bi htela da se sretnemo? Prosto izgaram od želje da te opet vidim!

Od trenutka kad je otvorila pismo, Leti je sva treperila od uzbuđenja – od pomisli da će ponovo videti Rouz, i da će konačno upoznati njenog mlađeg brata Bertija.

Taj dan je sad došao i Leti je nervozno pijuckala poručenu limunadu dok su joj mehurići šišтали u grlu. Stigla je u *Jagnje* pola sata ranije jer nije imala poverenja u autobuse koji su saobraćali između Abergavenija i Brekona. Sedela je u kutku u dnu gostionice gde je ženama bio dozvoljen pristup, meškoljila se u izlizanoj fotelji, nameštala je falte svoje omiljene suknje i čupkala tamne uvojke. Baš sam šašava, korila je Leti sebe, što sam ovako usplahirena. Ali nije videla Rouz od završetka rata, otkako su prestale da rade kao telegrafistkinje u Londonu – a Bertija nikad nije upoznala.

Oduvek je bila fascinirana njime, još otkako je saznala da su rođeni istog dana. Rouz je tokom rata predvodila čitavu četvu telegrafistkinja u glavnoj pošti, i kad god bi nova devojka došla, ona bi već prvog dana ubeležila njen rođendan kako bi joj kupila neki poklon kad dođe taj dan.

„Dvadeset prvog januara? Znaš, na isti taj dan rodio se i moj mlađi brat Berti!“ , uzviknula je tad Rouz. „A i ti imaš osamnaest godina?“

Leti je klimnula glavom.

„Vidi, vidi!“ Rouz se pomno zagledala u nju, očito zagolica-na tom koincidencijom, a Leti je bilo drago što je uspostavila nekakvu vezu s njom. U toj visokoj vedroj ženi bilo je nečeg što je privlačilo Leti iako je bilo očigledno da potiču iz dva različita sveta. Leti nikad van pošte nije čula nekog da se tako izražava.

Postavila je Rouz razna pitanja o Bertiju, onoliko koliko je mogla a da ne zabada nos previše. Leti je u glavi stvorila sliku o njemu: elegantan, sofisticiran mladić u smokingu koji sipa Homera. Bila je uverena da nema ničeg visokoumnijeg od studiranja klasičnih nauka na Oksfordu, te da je on mora biti impresivan.

Uvidela je da je popila skoro celu limunadu i zapitala se ima li vremena da poruči još jednu pre nego što Rouz i mitski Berti stignu. Nije mogla da veruje da će zaista doći tu, u njenu lokalnu gostionicu.

Da nije bilo rata, ona i Rouz se sigurno nikad ne bi upoznale. Leti je verovala da ona po svoj prilici nikad ne bi ni mrdnula nikud van južnog Velsa, a dame iz visokog društva poput Rouz nisu se baš pojavljivale na mestima kao što je pošta u Aber-gaveniju. Nisu pak provele mnogo vremena zajedno: Leti je počela da radi u Londonu hiljadu devetsto četrdeset pete, kad se završetak rata već nazirao na horizontu.

Velika zgrada na uglu Sent Martins le Granda vrvela je od devojaka koje nikad ni slutile nisu da će imati posao u Londonu, zapravo da će ikad imati bilo kakav posao. Cvrkutale su i

ćućorile poput drveta punog vrabaca, a stalan protok vojnika, orkestri iz Hamersmit palea i glamur Vest enda odvrćao im je pažnju s ruševina i sirena što su ulivale stravu i raspomamljivale srca.

Leti je došla puna straha kao i sve ostale; nikad pre nije bila u prestonici. No posle nekoliko nedelja zaljubila se u London. Ljuljanje pozadi u autobusu, ono *ding* i brujanje motora. Visoke zgrade što zaklanjaju nebo i ogromni parkovi puni sveta. Duge šetnje kroz razrušene bezimene ulice u koje je išla iako nije smela. Prvi put u životu bila je sama i daleko od kuće i ta samostalnost joj je bila opojna. Uz to je, na svoje veliko zadovoljstvo, upoznavala svakojake ljude: svakog dana je u svom pansionu večeravala sa još četrnaest devojaka i one su se vrlo brzo blisko povezale. Kao da su razrušeni i oni nevidljivi zidovi koji dele ljude.

Rouz je bila njihova staložena predvodnica u glavnoj pošti – njena vedrina i uverenost u značaj njihovog rada za ratne napore uzdizale su usamljene, preopterećene i nervozne. Rouz je na samom početku uzela Leti pod svoje, već prvih nedelja dok je još bila u čudu, i čak ju je jednog popodneva odvela u hotel na čaj i kolače („Imam onoliki novac – daj da te častim!“). A Leti se iznenadila koliko je lako razgovarati sa Rouz – stvarno razgovarati – uprkos svim razlikama između njih.

„Čudno je to kod ovog rata“, jednom je kazala Rouz uz šolju čaja u Letinom memljivom pansionu, „ali čini mi se da nam je to što moramo da radimo dalo smisao i svrhu.“

Leti je pogledala Rouz pravo u oči. „Nama? Misliš nama ženama ili ljudima poput tebe?“

Rouz je stala da uvija pramičak svetlosmeđe kose, a Leti se pokajala što je aludirala na razliku u njihovom poreklu. Obično se trudila da ne razmišlja previše o tome da je Rouzin otac pravi lord, da njena prijateljica ima titulu i ogromno imanje.

„Ženama. Devojkama“, kazala je Rouz. „Da nije izbio rat, jedini zadatak bi nam bio da nađemo muža i ostalo.“

„Pa, ja sam tad već radila u pošti u Abergaveniju. Mnoge od nas moraju da rade...“, nežno je odvrtila Leti.

Leti je počela da radi sa petnaest godina, kad je napustila školu, koju je pohađala godinu dana duže nego što je to njen otac hteo. Gospođa Keterik mu je strogo rekla da je Vajolet „vrlo bistrourmna“ i insistirala je da je prijave za državnu stipendiju, koja se sve ređe dodeljivala, kako bi mogla da nastavi školovanje. Ali onda su saznali da Keri Džouns, koja je radila u maloj pošti u glavnoj ulici u Abergaveniju, čeka četvrto dete, a Leti, kojoj su ponudili Kerin posao, nije mogla propustiti tu priliku dobila školarinu ili ne.

„Ali zar ti taj posao nije bio samo privremen?“, upitala ju je Rouz. „Nešto čime ćeš ispuniti vreme dok se ne udaš?“

„Pretpostavljam da jeste iako ja to nisam tako doživljavala. Ali verujem da moj tata upravo tako to vidi.“

„Samo mislim da se od mnogih devojaka – mnogih od nas – i ne očekuje da išta radimo, da nas niko i ne pita“, nastavila je Rouz. „Oh, znam ja da će naš posao biti odgajanje dece i vođenje domaćinstva – i to je vrlo važan posao. Ali ovo je nešto sasvim drugo.“

Leti je nacherila glavu, dajući Rouz znak da nastavi.

„Ovo što radimo tokom rata sasvim je *neočekivano*, iz nužde. A omogućava nam da malo same mislimo svojom glavom. Krajnje je vreme za to – mislim da je ženama to potrebno.“

Leti i Rouz su razvile bliskost sticajem okolnosti, no to je potrajalo svega nekoliko meseci pre nego što je došao kraj. Kraj sa mahanjem zastavicama i impulsivnim ljubljnjem. Leti je na svim licima videla olakšanje, no nju samu preplavilo je hladno razočaranje. To je bilo ružno, znala je, nije mogla to čak ni Rouz da prizna. U glavi su joj neprestano iskrsavale slike nepreglednih polja oko njene kuće u zimu – gola smeđa zemlja, stvrđnuta i skorena, koja se pruža unedogled.

Kad se Leti vratila u Abergaveni, vreme koje je provela u Londonu kao da je zapečaćeno i otposlato, postalo je gotovo

nestvarna uspomena. A onda joj je jednog dana poštom stigla koverta slezove boje. Sve devojke su se zaklele da će održavati kontakt, ali to je radila samo Rouz, koja se pokazala kao sjajna drugarica za dopisivanje, i to vrlo zanimljiva. A onda je počela da šalje i knjige.

„Leti, kakve su ovo silne pošiljke za tebe?“, pitao ju je otac, kome su se veliki brkovi nakostrešili kao i uvek kad se osećao ugroženo. Leti mu nije odgovorila, samo mu je iz ruku uzela najnoviji paket, razmotala ga i izvadila težak primerak *Orkanskih visova* u kožnom povezu, koji joj je Rouz poslala iz „stvarno ogromne biblioteke“ u Farli holu, njenom veličanstvenom domu.

Letin otac nije bio naročit ljubitelj čitanja, mada je bio na daleko čuven po rešavanju ukrštenica. Evan je bio kapelan, železničar i laburista. No dok je odobravao što mu sinovi – obojica mlađi od Leti, obojica besni što nisu mogli u rat – čitaju Džordža Orvela, silno se srdio kad bi video da Leti celu nedelju provodi čitajući kraj kamina u staroj fotelji iz koje je punjenje ispadalo oko njenih podvijenih nogu.

Leti nije marila za to. Pisma i knjige bili su njen prozor u drugi svet – ne baš u užurbani vredni London, ali ni u učmali južni Vels. To joj je pružalo utehu u ovom skućenom životu.

Leti je spavala u uskom krevetu, odeljena od braće teškom starom štrikanom zavesom, radila je pet dana u nedelji i subotom pre podne, a subotom uveče pila pivo u *Vrelu*. Ponekad bi se, međutim, još gore osećala od bučnog veselja njenih starih prijatelja. Zapravo, to je gotovo histerično olakšanje što nisu mrtvi, mislila bi ona dok bi, ne govoreći ništa, posmatrala njihove zažagrene oči i razjapljena usta, kao da вреди biti živ ako ništa ne radiš sa životom.

Leti je ponovo uzela limunadu i taman je ispijala poslednji gutljaj kad se neki muškarac ustremio ka njoj preko poda *Jagnjeta* zastrtog slamom.

– Leti?

E, eto ga.

Iako ga je očekivala, Leti se malčice iznenadila kad je ugledala tog veoma visokog mršavog muškarca. Smeđeplava kosa bila mu je raščupana od znoja, a nekoliko pramenova palo mu je preko blagih i krupnih smeđih očiju.

– Berti?

Gde je Rouz?, uspaničeno je pomislila Leti, i dalje držeći praznu čašu.

Zašto nisam sačekao Rouz?, pomislio je Berti, teško se pokajavši zbog svoje odluke da dođe sam, pre nje.

Nije previše razmišljao o susretu sa ovom sestrinom prijateljicom. A sad se našao suočen s najtamnijim, najdubljim i najplavljim očima koje je ikad video.

Berti je prestigao Rouz na poslednjoj deonici njihove šetnje od dvadeset kilometara kroz vlažno i sve gušće rastinje Brekon Bikonsa – brat i sestra su se od detinjstva takmičili i još nisu odustali od toga. Rouz je nekad mogla da se nosi s bratom jer je bila dve godine starija od njega i imala jake noge, koje su joj se izdužile u pubertetu. Ali Berti ju je danas, sa dvadeset godina, redovno prestizao, pa se sad, bez daha i bolnih nogu, sam našao u gostionici s niskom tavanicom u kojoj su iznajmili prilično bedne sobe za vikend.

– Zdravo. Zdravo! Drago mi je što se upoznajemo, Leti. Čuo sam... mislim, Rouz... ona je...

Berti je ostavljao utisak kao da ima mnogo više udova nego što je to normalno i činilo se da ne zna šta će s njima. Pružio je dugu ruku kao da hoće da se rukuje s Leti, a onda kao da se predomislio, pa ju je provukao kroz kosu, podigavši tanane vlasi koje su ostale da štrče. Naposletku je odlučno pokazao na Letinu praznu čašu.

– Jesi li za piće? Za još jedno mislim... Šta da ti...

– Jedno malo blago pivo, molim – brzo je odvrtila Leti.

Berti je žustro zaklimao glavom, gledajući svuda osim u njene oči, a onda se nekoliko puta okrenuo celim dugačkim

telom ka šanku dok naposletku nije uspeo da pokrene udove i pođe ka njemu po kriglu gorkog i blagog.

Leti se upiljila u njega – ali trudeći se da ne pilji – i shvatila da je zamišljala prošlost, da je u glavi stvorila predstavu aristokratice u fraku sa starih slika, a ne normalnog dvadesetogodišnjaka sa čupavom kosom i blatnjavim pantalonama.

Berti se vratio s pićem i svalio se u smeđu fotelju pored nje, prolivši malo svog piva. Oboje su se zagledali u vatru što je plamsala iza gvozdene rešetke. Prošlo je možda svega nekoliko sekundi, ali tišina kao da je prožela i stegla celo Letino telo. Sedela je ukočeno, stisnuvši skrštene noge.

– Smeta li ti da izujem čizme? – upitao ju je Berti.

Stopala su mu bridela, no to bi mu dalo zgodan izgovor da gleda u pod dok se bakće mokrim pertlama. To mu se činilo bolje nego da gleda u lice, u oči ove Leti.

Leti je odmahнула glavom, nastojeći da zadrži smiren izraz lica.

Muškarci koje je poznavala nikada se ne bi izuli u gostionici – al' s druge strane, oni su dolazili s posla, stajali i ispijali krigle piva kao da im je to poslednji zadatak za taj dan, a ne nagrada. Berti je pak počeo da izuva gojzerice kao da se sprema da podigne noge poput čoveka koji dane provodi u dokolici.

Leti je pijuckala pivo gledajući ga kako se muči s pertlama. Iako je očekivala da će joj Berti delovati čudno kao i Rouz kad ju je upoznala, taj osećaj je bio pojačan njegovom... *muškošću*. Ova neobična nova vrsta muškarca koji nosi sako od tvida, žustro govori i sav je fin i smušen, bila joj je pravo čudo.

– Kako je bilo u šetnji?

– Ah! – Berti je uspeo da izuje jednu cipelu, a osećaj olakšanja brzo mu je pokvarilo saznanje da mu čarapa smrdi kao pokisli pas. – Da, baš dobro. Ovde su sjajni predeli. – Pokušao je da neprimetno zavuče nogu ispod fotelje.

– Pen i Van, je li?

– Tako je. Spektakularno, stvarno... spektakularno. I takvo je olakšanje boraviti napolju posle zime kakvu smo imali!

Kad je stavio gojzerice kraj vatre, Berti je ispio pola krigle, pa stao da zagleda plafon i zidove kao da ga živo zanimaju uglačani konjski ukrasi koji su po njima visili. Potom je ponovo pogledao u šank, pa odustao i krišom bacio pogled na Leti. Činilo se da i ona izbegava njegov pogled jer je malo-malo pogledala ka drugoj strani gostionice kao da se tamo dešava nešto veoma interesantno. Imala je jamice na bleđim obrazima i tanke i uredne obrve, koje je blago izdigla. I neobično uzan nos zaobljenog vrha kao da ga je podigla, možda od čuda.

Ili zbog smrada? Bože, pomislio je Berti, smrdim kao crkotina.
– Leti! Draga devojko!

Hvala bogu, pomislili su i Leti i Berti kad se Rouzin veseo glas razlegao gostionicom.

Iako nije bila tako visoka kao njen brat, Rouz je svejedno pravila bar dvaput duže korake od Leti, što je Leti otkrila dok je pokušavala da održi korak s njom u Londonu. Posle neužurbanih uličica Abergavenija Leti je na londonskim ulicama imala osećaj kao da je gužva bacaka i nosi, ali se pred Rouz svet uvek razmicao kao voda pred pramcem broda. Rouz je u otprilike dva takva koraka prešla gostionicu i čvrstim rukama obavila Letina uska ramena, umalo je odigavši sa fotelje.

– Kako si, kako si? Drago mi je da te je pronašao... Berti! Izuo si čizme? Stvarno... nego, gde je moje piće, a?

– Divno je videti te opet – kazala je Leti. – Koliko je prošlo?

– Pa, najmanje dve godine. O, kako si mi nedostajala, draga, draga devojko! – Rouz je ponovo zagrlila svoju prijateljicu, sevši na kraj fotelje. Lupnula je Leti po nosu, koji je ova nabrala, i isplazila joj se. Leti se na trenutak osetila kao da se vratila u školu – mada tamo nikad nije imala tako pametnu i samouverenu drugaricu kao što je Rouz. Možda je to nešto urođeno ljudima poput nje, pomislila je Leti, impresionirana kao i uvek lakoćom s kojom se Rouz kreće kroz svet.

Berti je bio toliko van sebe da je upro prstom u šank, nečujno izgovorio naziv pića koje će Rouz popiti – jedan džin-tonik,

Leti je znala, jedino piće koje je njena prijateljica ikad pila – pa pošao za svojim prstom pre nego što se uopšte setio da nema obuću na nogama.

Proneće se priče, iznenada je pomislila Leti, gledajući bosog Bertija kako se gega, klima glavom i smeši se i vadi suviše krupnu novčanicu. Šanker krupnog čela i jakih podlaktica mirno je stajao nagnut nad pultom kad se Berti povio i ušeprtljao. Dejvisovi momci smrknuto su ga posmatrali.

Pa neka! Leti je osetila kako joj lice obliva rumenilo od zadovoljstva pri pomisli da će je povezati sa njim – ali još više sa Rouz. Nek se pročuje! Osećala je treperenje u stomaku od čiste radosti što se ponovo sreća sa svojom prijateljicom, s prijateljicom koju je volela, s prijateljicom za koju je mislila da je možda nikad više neće videti.

Berti je doneo džin-tonik i smestio se s pivom u fotelju, kraj koje je vatra pucketala i pretila da mu spali cipele; ustanovio je da jedva može da prozbori koju reč i umeša se u razgovor devojaka. Njegova sestra obasipala je Leti pitanjima o tom kraju, o njenim omiljenim stazama za šetnju, o poslu i knjigama koje su obe čitale.

Leti je ustanovila da može kazati nešto smisljeno o *Gospođi Dalovej* samo ako uopšte ne gleda ka Bertijevim dugim nogama (i mokrim čarapama).

Naposletku se, međutim, naterala da se okrene ka njemu i obrati mu se:

– A ti, Berti? Ti sigurno čitaš mnogo zanimljivih stvari na *Oksfordu*, zar ne?

– Voleo bih da mogu da čitam sve to što vas dve gutate. Mnogo je zanimljivije od većine mojih predavanja! – rekao je sa ljupkim iskošenim osmehom. – Klasične nauke su vrlo teške i neverovatno dosadne. Iskreno, čovek nikad ne bi pomislio da se rat upravo završio, to je toliko nebitno, tako smo...

– Zaglavljeni u prošlosti? – upitala je Leti, izvivši obrvu.

Njegove oči su poletele ka njenim i pogledi su im se konačno sreli. U deliću sekunde stvorio se naboj, kao da se sve naelektrisalo. Leti su jagodice prstiju zabrیدهle; Bertiju su pred očima zavrcale iskre.

Leti je brzo skrenula pogled, ne znajući šta se to dogodilo. A onda se iznenadila kad je otkrila da su je te varnice osmelile.

– Klasične nauke sigurno vrve od ratova, zar ne? Ničeg sem ratova i nema, verujem – Trojanci i ostalo. Cela antika je takva – Berti se štrečno na njen velški naglasak – ali takva nam je i sadašnjost, zar ne: muškarci, silni muškarci, koji se ubijaju.

– Leti, mislim da bi ti trebalo da studiraš umesto mene, a da ja radim u pošti.

Leti se na to jedva primetno namrštila. *O, ne, pomislio je Berti, sad misli da joj se obraćam s visine. O bože!*

– Čisto sumnjam da bih bio dobar u tome. Uopšte ne umem da se organizujem, a loš sam u aritmetici. Mada bih uživao da lupam pečate... – Gestikulirao je kao da odsutno pečatira pakete.

– Onda postani bibliotekar. Imaš mnogo iskustva s prašnjavim starim knjigama, zar ne?

Leti je videla kako se Rouz krajičci usana trzaju kao da ih neko povlači koncem. Na to je pocrvenela, a Berti se zapitao: *Je li i ona ono osetila...? Sigurno mu se nije pričinilo...*

Na tu pomisao i Berti je pocrveneo. I primetio je da su se usne njegove sestre nezadrživo razvukle u širok osmeh.

Kasnije, nakon što je Leti otišla iz gostionice – nije skidao pogled s njenog sitnog tananog tela dok je žurila da uhvati poslednji autobus – Berti se odmah sumorno bacio na treću kriglu piva. Zaista je neverovatno što su im se putevi uopšte ukrstili! I sasvim je neverovatno da će se to ikad više desiti.

A onda je dobio pravi poklon od Rouz.

– Baš mi je drago što sam danas ponovo videla Leti. Znaš, baš mi nedostaje prijateljica poput nje. Pitala sam se da li da je pozovem na baštensku zabavu...

– Da, apsolutno, sjajna ideja! Obavezno je pozovi.

– Oh, stvarno to misliš? – nevino je pitala Rouz. – Nisam bila sigurna da li bi se to njoj...

– Pa, ti je poznaješ bolje nego ja – prekinuo je Berti nastojeći da sakrije oduševljenje. Otpio je gutljaj piva i tobož se zamislio.

– Ali ne vidim što ne bi. Pretpostavljam da voli kolače? I bašte? Videli smo gde ona živi, bilo bi lepo da i ona vidi gde ti živiš...

Zastao je, primetivši da se Rouzino lice načas zabrinuto smrklo, i shvatio da oni zapravo nisu videli njenu kuću. A kakva god da je, sigurno nije ni nalik Farli holu.

Berti je, međutim, odbacio te sumnje; ništa od toga nije bilo važno, zaista nije. Važno je bilo samo to da želi da je ponovo vidi.

– Nego, Rouzi, zar ona nema da ti vrati neku neverovatnu količinu knjiga?